

гг. / И.В. Круть // Межэтнические связи: история, этнография, культура. – Донецк, 2000. – С. 61 – 66.

16. Міхненко А.М. Історія Донбасу (1861–1945): навч. посіб. / А.М. Міхненко. – Донецьк: Юго-Восток, 1999. – 464 с.

17. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 413, оп. 1, спр. 72, арк. 2.

18. ДАЛО, ф. Р-401, оп. 1, спр. 34, арк. 153.

19. ДАЛО, ф. Р-401, оп. 1, спр. 129, арк. 61.

20. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 826, арк. 301.

21. ДАЛО, ф. П-34, оп. 1, спр. 90, арк. 301.

22. ДАЛО, ф. Р-401, оп. 1, спр. 268, арк. 21.

23. ДАЛО, ф. П-34, оп. 1, спр. 601, арк. 5.

24. ДАЛО, ф. П-34, оп. 1, спр. 601, арк. 10, 32.

25. ДАЛО, ф. П-34, оп. 1, спр. 283, арк. 33.

26. ДАЛО, ф. П-34, оп. 1, спр. 283, арк. 17–18.

27. ДАЛО, ф. П-34, оп. 1, спр. 283, арк. 290.

28. ДАЛО, ф. Р-405, оп. 1, спр. 24, арк. 115.

29. ДАЛО, ф. Р-373, оп. 1, спр. 8, арк. 7.

30. ДАЛО, ф. Р-693, оп. 1, спр. 1239, арк. 9.

31. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 1, спр. 422, арк. 87.

32. Совет немцев Украины. 70 лет. Подборка документов и материалов / Сост. А.Дынгес. – Донецк, 2011. – 90 с. [Электронный ресурс]. – Доступ к источнику: http://www.dju.org.ua/attachments/386_Подборка%20документов%2070лет%20депортации%20и%20трудоармии.pdf.

Анатолій Климів, Татяна Анпилогова

Немецкие колонии на Луганщине в 20-30-е гг. XX ст.

Проведен анализ политики советской власти по отношению к населению немецких колоний Луганщины. Характеризуется процесс ликвидации национальных районов и депортация немцев.

Ключевые слова: немецкие колонии, Луганщина, советизация, депортация.

Anatoliy Klimov, Tatyana Anpilogova

German colony in Luhansk region in 20-30 years of XXth century.

The article is devoted about the policy of Soviet government to the population of German colonies in Luhansk region. The process of liquidation of the national regions and deportation of the German colonists is characterized.

Key words: German colonies, Luhansk, Sovietization, deportations.

УДК 94 (477.72)«1944/1991»:796

Сергій Нікітенко (м. Херсон)

РОЗВИТОК ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОГО РУХУ СЕРЕД СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1944 – 1991 РР.)

У статті проаналізовано етапи розвитку фізкультурно-спортивного руху на Херсонщині в 1944-1991 рр. Розглядаються основні напрямки діяльності місцевих органів управління фізичною культурою і спортом, місцевих органів влади та громадських організацій в сфері фізкультурно-спортивної роботи в сільській місцевості. Проаналізовано наслідки виникнення та діяльності добровільного сільсько-го спортивного товариства та його вплив на розвиток фізичної культури в селах Херсонської області. Проаналізовано специфіку нормативно-правового забезпечення діяльності сільських колективів фізкультури.

Ключові слова: фізкультура, спорт, Херсонщина.

Більшість фундаментальних досліджень, пов'язаних з історією спорту і розвитком організаційної структури в галузі фізичного виховання та спорту в Україні як республіки СРСР, проводилась у площині загального огляду фізкультурно-спортивної галузі окремого регіону чи республіки загалом, дуже часто не заглиблюючись у процеси,

що відбувалися на місцях. Саме тому сьогодні є чимала потреба у ґрунтовних теоретико-аналітичних дослідженнях із метою глибшого аналізу розвитку вітчизняної фізичної культури та спорту.

Свого часу питанню розвитку фізкультури та спорту в сільській місцевості присвятили свої праці Д. Диновский, А. Кухтій, М. Бунчук,

О. Суник та ін [1]. Кожен із дослідників розкриваючи в своїх роботах більш широкі питання, висвітлював і питання розвитку фізкультури та спорту в сільській місцевості.

У другій половині ХХ століття особливо гостро для СРСР постала проблема поліпшення життя в сільській місцевості. Численні заходи керівництва країни в цьому напрямку передбачали, окрім інших, не менш важливих, завдання розвитку сільського фізкультурно-спортивного руху. Треба відзначити специфічність процесів, що відбувалися в той час у сільських районах в перші повоєнні роки. Система фізичної культури і спорту в СРСР довгий час розвивалася в руслі воєнізованої підготовки, що своєрідно вплинуло на розвиток спортивної бази, кадрів і систему роботи. В перші ж роки повоєнної відбудови було виявлено повну відсутність системи фізичного виховання на селі. Головним показником успішної політики держави в сфері залучення сільської молоді до рухової активності і масової фізкультури було звітування про кількість колективів на селі і постійне чисельне зростання цих колективів.

За три повоєнні роки кількість членів спортивних товариств та спортивних колективів Херсонщини збільшилась з 12 876 чоловік у 1944 році до 38 790 в 1947 р. [2, арк. 16]. Але більшість колективів та низових осередків ДСТ знаходилась у місті Херсоні та приміських населених пунктах. Сільський спорт практично не розвивався у часи важкого стану українського села 1946-1947 років. Більшість колективів фізкультури та осередків ДСТ існували на папері, що створювало ілюзію активної фізкультурно-спортивної роботи в районах області. Наприкінці 1946 року Херсонський обласний Комітет у справах фізкультури і спорту своєю постановою № 201/1 «Про стан фізкультурної роботи на селі в Херсонській області» фактично визнав відсутність зрушень у спортивній роботі в сільській місцевості і неможливість функціонування колективів фізкультури [3, арк. 34-36]. Велику роботу з відродження спорту на селі провадили центральні та місцеві Ради добровільних спортивних товариств та громадських організацій.

Вже у 1945 р. на Херсонщині діяло п'ять ДСТ: «Спартак», «Динамо», «Більшовик», «Трудові резерви» і «Водник» [4, арк. 32]. За 1945-1946 роки в селах області було створено вісім низових рад добровільного спортивного товариства «Більшовик», чотири ради ДСТ «Спартак» та одна рада «Трудових резервів». В той же час поживав-

лювалася оборонно-спортивна робота, у 1944 р. в Україні відроджується в повному обсязі добровільне товариство ТСОАВІАХІМ (після кількох реформувань ДТСААФ). На Херсонщині товариство, що до війни було найчисленнішим, відновлювалося дуже динамічно, на що вказує кількість первинних організацій по місту та області. Наприклад, у віддаленому від обласного центру Іванівському районі після війни було створено 44 первинні організації, які розгорнули військово-спортивну роботу серед колгоспників, робітників та учнів. За перший рік понад 300 членів оборонного товариства району здали норму ППХО [4, арк. 12]. Але робота в товаристві велася здебільшого в оборонному руслі, що вже не відповідало концепції розвитку фізкультурно-спортивного руху.

Наступні завдання у розвитку фізкультурно-спортивного руху серед сільського населення були визначені постановою ЦК ВКП (б) від 27 грудня 1948 року «Про розвиток спорту на селі». Цей документ визначав заходи щодо покращення усієї роботи з фізичного виховання сільського населення, особливої уваги було надано організаційному зміцненню чинних сільських фізкультурно-спортивних колективів та створення нових [5, с. 101]. На початку 1949 року Херсонським обласним комітетом у справах фізкультури та спорту було прийнято першу цільову програму розвитку сільського спорту, в якій було враховано ситуацію, що склалася у селах області, на що вказують занижені плани в організації масової фізкультури. У порівнянні з плануванням масової фізкультурної роботи у містах, великих ДСТ і великих колективах фізкультури, сільським колективам фізкультури надавалися знижені на 20% плани, а планування підготовки спортсменів масових розрядів взагалі було відмінено [5, арк. 23].

Незважаючи на такі кроки влади щодо організації мережі сільських колективів фізкультури і розробки механізмів їх діяльності, масовим цей рух не став. На це вказує той факт, що в радянській спортивній історіографії відлік існування повоєнного сільського спортивного руху в УРСР прийнято було вважати з 1950 року, дати фактичного утворення добровільного спортивного товариства «Колгоспник». Тобто не від початку формування системи сільського масового фізкультурного руху, а фактично з часів, коли оформилась структура і окреслились принципи і завдання роботи добровільного сільського спортивного товариства (ДССТ). Створення товариства розпочалося в 1949 році шляхом об'єднання колективів фіз-

культури – сільських, селищних та виробничих. Першим головою Херсонської обласної ради ДСТ був доцент педагогічного інституту ім. Крупської, кандидат історичних наук Ф.П. Касьяненко [7]. На початковому етапі (1950-1952 рр.) створення товариства було проведено об'єднання малочисельних сільських колективів фізкультури, які існували лише в деяких радгоспах та на машинотракторних станціях. Щойно створені колективи фізкультури мали на своєму балансі три комплексні спортмайданчики, 49 футбольних полів, 234 волейбольних та один баскетбольний майданчик, п'ять стрілецьких тирів та один гімнастичний зал. В обласній та районних радах товариства не було жодного штатного тренера, і тільки один працівник мав вищу освіту [8, арк. 24].

У 1969 році ДСТ «Колгоспник» було реорганізовано у добровільне сільське спортивне товариство «Колос». Під час реорганізації було проведено укрупнення спортивних колективів області і проведена унікальна робота по переведенню спортивних колективів з під юрисдикції ДСТ «Спартак», «Буревісник» та «Авангард» у новостворене товариство «Колос» [9, с. 32]. З цього часу і до моменту розпаду СРСР ДСТ «Колос» стало найбільшим у області. В 1960 році товариство об'єднувало біля 300 колективів фізкультури колгоспів, радгоспів, сільськогосподарських організацій і навчальних закладів, які об'єднували у своїх лавах 70 тисяч членів товариства [10, арк. 19]. В 1975 році 421 колективи фізкультури товариства об'єднували 75 тисяч чоловік [11, арк. 16]. У 1980 році кількість колективів фізкультури ДСТ «Колос» на Херсонщині становила 451 сільських осередків із 106 тисячами членів товариства і 92 тисячами фізкультурників [12, арк. 129]. Сільські спортсмени мали у своєму розпорядженні 14 стадіонів обласного рівня, 49 спортивних залів, 4 водноспортивні станції, 1200 різних ігрових майданчиків та футбольних полів, 3 дитячо-юнацьких спортивні школи. У товаристві постійно зміцнювався тренерсько-методичний склад [13]. У 1969 році у товаристві працювало 130 штатних працівників і понад 300 громадських інструкторів, тоді як у 1975 році – 170 штатних і 160 громадських працівників. Вже у 1989 році товариство мало 375 штатних працівників, у тому числі 264 інструкторів-методистів. Звісно, збільшення кількості досвідчених фізкультурно-спортивних працівників підвищувало рівень майстерності сільських спортсменів, надаючи їм можливість займатися у професійних тренерів та інструкторів [14].

У квітні 1982 року Комітет у справах фізкультури та спорту при Херсонському облвиконкомі, керуючись постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про дальше піднесення масовості фізичної культури і спорту», прийняв обласну програму-план розвитку фізкультури та спорту в області, один із пунктів якої – «Сучасну базу – кожному селу» [15]. Пізніше цей пункт був виділений у окремий план [16]. Програмою було передбачено ряд заходів, що мали пожвавити в області роботу з сільською молоддю, зокрема, кризь призму будівництва сучасних спортивних споруд.

Звісно більшість населених пунктів області не могли розраховувати на великі спортивні комплекси і в більшості своїй мали шкільний спортзал та стадіон (в 1974 році 89% населених пунктів не мали сучасних спортивних комплексів проти 45% у 1987 р.) [17]. Сільські колективи володіли спорудами, що за експлуатаційними даними, устаткуванням, оснащенням, спортінвентарем аніскільки не поступалися перед міськими. Це спорткомплекси колгоспів «Росія» Новотроїцького, ім. Кірова Білозерського районів, стадіони колгоспів «Україна» Нововоронцовського району, імені Кірова Скадовського району, міжгосподарський яхт-клуб у Великій Лепетисі та ін. [18]

У рішенні про прийняття плану облспорткомітету наголошувалося на чисельному зростанні сільських фізкультурників за п'ять років на 34 тисячі чоловік, за майже повної відсутності спортивного будівництва. За п'ять років в області було збудовано 2 стадіони, 12 спортзалів, 20 тирів і понад 40 інших спортивних споруд. На думку авторів плану темпи будівництва сільських спортивних споруд в області відставали від темпів зростання рядів фізкультурників. Якщо число любителів фізкультури і спорту за 1976 – 1981 роки зросло на 31%, то кількість стадіонів – лише на 14%, спортзалів – на 24%, тирів – на 26%, футбольних полів – на 7 і спортмайданчиків – на 12% [19, арк. 46].

Визнаючи відсутність міцної спортивної бази однією з головних проблем сільського фізкультурного руху – а особливо споруд для цілорічних занять, що покращили б організацію навчально-спортивної роботи, підготовки спортсменів високого класу, – було прийнято рішення про фінансування колективів фізкультури в сільській місцевості за окремою фінансовою програмою. Пріоритетними були обрані найпростіші спортивні споруди. У кожному колек-

тиві мали бути: стадіон з біговими доріжками, містечко ГПО, плавальний басейн (наливний, чи на природній водоймі), 50-метровий стрілецький тир, два волейбольних та по одному майданчику для баскетболу, гандболу та городошного спорту. Але навіть після прийняття програми дій велика кількість колективів фізкультури області не мали навіть цього мінімуму спортивних споруд [20]. За підрахунками інженера облради М. Концевого, на будівництво переліченого набору спортивних споруд по області необхідно було витратити понад 1 млн. карбованців, при цьому на кожен рік було заплановано витрачати приблизно по 60 тис. карбованців [21, с. 118]. Зрозуміло, що за недостатнього фінансування та неуваги районного керівництва програма та план дій виконувалися вкрай погано, і лише 10 % колективів фізкультури встигли отримати та освоїти кошти на спортивне будівництво на селі.

Незважаючи на слабку матеріальну базу, сільські колективи фізкультури виконували плани з підготовки фізкультурників та спортсменів масових розрядів. За своєю структурою та специфікою роботи керівництво ДСТ «Колос» та керуючі органи республіки ставили завдання сільському товариству у підготовці спортсменів-розрядників та майстрів спорту за особливими, збалансованими вимогами. У порівнянні із планами підготовки спортсменів-розрядників та майстрів спорту, які затверджувалися комітетом у справах фізкультури та спорту для всесоюзних та республіканських добровільних спортивних товариств, «Колосу», як правило, ставилися нижчі норми (у 1974 році 40% від плану ДСТ «Динамо», у 1980 – 60% та 35% у 1986 році) [22, арк. 77]. Відповідно були нижчими і соціалістичні зобов'язання основних показників розвитку фізичної культури та спорту на селі, що дозволяло керівництву звітувати про успіхи у підготовці спортсменів масових розрядів, попри майже повну відсутність фізкультурно-спортивної роботи в літні місяці. Всі ці нормативи та плани не завжали тренерському складу сільського товариства готувати спортсменів-майстрів спорту СРСР.

З року в рік підвищувався рівень сільських спортсменів Херсонщини: якщо в 1960 році товариство мало 6 майстрів спорту, 45 кандидатів у майстри спорту і 3000 спортсменів масових розрядів [23, арк. 49], то вже у 1980 році обласна рада ДСТ «Колос» рапортувала про підготовку двох майстрів спорту СРСР міжнародного класу, 26 майстрів спорту, 1544 кандидатів у май-

стри спорту і першорозрядників та більше 100 тисяч спортсменів масових розрядів [24].

Найвідомішими спортсменами, представниками сільського добровільного спортивного товариства Херсонщини були неодноразові чемпіони та призери центральної ради ДСТ «Колос» легкоатлети С. Мягков та П. Суптеля, чемпіони Спартакіади народів СРСР Віктор та Гліб Піркли, чемпіон-рекордсмен країни серед юніорів з бігу в естафеті 4X100 метрів Павло Веремєєнко [25, с. 12]. Кращими колективами фізкультури області в різні роки ставали фізкультурні організації колгоспу «Україна» Нововоронцовського, радгоспів «Надніпрянський» та «Кам'янський» Бериславського, колгоспу ім. Кірова Білозерського, колгоспу ім. Петровського Великопетихського районів [26], управління «Каховсьільбуду» та ін. [27]

Без сумніву можна зауважити, що здобутки у роботі обласної і районних рад товариств були тісно пов'язані з безпосередньою участю в ній сотень активістів фізкультури. Структура побудови керівної роботи в товаристві сприяла виникненню в сільській місцевості самодіяльних колективів фізкультури за ініціативою активістів [28, с. 29]. Наприклад, викладач фізкультури Михайлівської середньої школи Скадовського району В.Я. Денисюк першим в області у 1973 році підняв питання самоорганізації спортивної громадськості на селі і на прикладі власного досвіду довів необхідність змін в управлінні первинними колективами фізкультури. Ідея В. Денисюка полягала у необхідності збільшення кількості колективів в населеному пункті, навіть якщо це призводить до зменшення членів у колективі в результаті розділення [29]. В 1974 році обласна рада ДСТ «Колос» прийняла рішення провести експеримент на базі 5 сільських осередків товариства Херсонщини зі створення в селах від 2 до 5 колективів фізкультури. За шість років колективи фізкультури Скадовського, Бериславського та Генічеського районів, на базі яких проводили експеримент, зміцнилися організаційно і показали непоганий результат у загальному (неофіційному) заліку ДСТ «Колос». Наприклад, у Скадовському районі кількість фізкультурників за ці роки збільшилась з 1500 до 4 тис. чоловік, районні змагання проводилися з 14-15 видів спорту [30]. Збірна команда району ставала кращою командою області, а в 1978 році представляла область на Всеукраїнських спортивних іграх. Сільські спортсмени Бериславщини після збільшення кількості колективів фізкультури домо-

глися збільшення кількості членів, але масовість не принесла результативності у спортивній та фізкультурно-масовій роботі. Непогано оснащені матеріально колективи фізкультури району не змогли по-новому перебудувати роботу, знизивши спортивні показники [31].

Звісно, не тільки спроби керівництва реформувати роботу товариства задля підвищення ефективності були основною проблемою районних рад ДСТ «Колос». Великі проблеми у вищезазначених районах були із кадрами. У 1975 році тільки 20% працівників районних рад товариства мали вищу освіту і тільки 78% мали спортивну освіту, тоді як у 1980 співвідношення було 30% і 64% відповідно [32].

Нові тенденції розвитку сільського фізкультурно-спортивного руху вимагали нових форм організації населення для занять фізкультурою. Позитивним досвідом було створення у первинних організаціях колгоспу ім. Кірова Білозерського району у квітні 1975 року 24 групи підготовки, в яких фізичною культурою займалося майже 700 чоловік. За півроку діяльності клубу 140 чоловік склали норми ГПО. Колективу колгоспу першому в області було присвоєно звання «Сільський спортивний клуб» [33, арк. 18-19].

Розглянувши позитивний досвід фізкультурників Білозерщини наприкінці 1970-х років центральною радою ДСТ «Колос» розпочалося створення міжколгоспних спортклубів. У Херсонській області досвід відомого на весь СРСР нікопольського спортивного клубу «Колос» Дніпропетровської області впроваджували у Нововоронцовському, Верхньорогаченському та Великолепетиському районах. Основна робота з впровадження новітніх методик проходила у товаристві під керівництвом голови обласної ради ДСТ «Колос» О.І. Голованова [34].

Попри позитивні тенденції розвитку фізкультури та спорту у окремих районах чи колективах фізкультури загальний рівень сільського спортивного товариства був невисоким. Головною проблемою була слабка матеріально-технічна спортивна база, особливо у віддалених від обласного центру районах сільської місцевості. Прийнята 11 серпня 1966 року ЦК КПРС і Радою Міністрів СРСР постанова «Про заходи по подальшому розвитку фізкультури та спорту» ще раз загострила питання масовості фізичної культури у сільській місцевості. Знову розширилося будівництво спортивних споруд у сільській місцевості, зміцнилася матеріально-фінансова база сільських фізкультурно-спортивних організацій,

у штати колгоспів і радгоспів були введені посади інструкторів-методистів з виробничої гімнастики й масової фізкультурно-спортивної роботи. Чимало уваги в засобах масової інформації надається висвітленню досвіду проведення занять з виробничої гімнастики, масових фізкультурно-спортивних, туристичних й оздоровчих заходів, проведенню тренувальних занять у спортивних секціях та командах сільських колективів фізичної культури [35, с. 49, 51].

Серпнева постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР вимагала підвищувати рівень роботи в галузі фізичного виховання серед населення і молоді, більш повно і ефективно використовувати спортивні бази, майданчики тощо, й надалі вдосконалювати майстерність радянських спортсменів. Велике місце у розв'язанні цих завдань відводилося добровільним спортивним товариствам профспілок і їх основним ланкам – колективам фізкультури.

Деяке посилення рівня організації фізичної культури у сільській місцевості відбулося в 1970-80-х роках ХХ століття. Значною мірою проявилися результати роботи, спрямованої на розвиток сільського спорту, який посів певне місце у розвиненій і добре фінансованій програмі здобуття олімпійських перемог. Крім того, у цей період стає більш реалістичним ставлення до підготовки значкистів ГПО та спортсменів масових розрядів. Починають виникати фізкультурні організації, здатні на впровадження нових форм фізкультурно-спортивної роботи, в тому числі й на будівництво культурно-спортивних комплексів, фізкультурно-оздоровчих комбінатів тощо [36, с. 16].

У цей період, окрім сільського добровільного спортивного товариства «Колос», фізкультурно-спортивною роботою на селі мали опікуватися і інші спортивні товариства. За новою системою побудови спортивної роботи в СРСР і галузевим поділом ДСТ, більшість всесоюзних і частина галузевих спортивних товариств закріплювалися за відповідними адміністративними чи виробничими одиницями [37, с. 47].

Найпомітнішим був внесок ДСТ «Спартак», Рада якого надавала шефській та навчальній роботі на селі великої уваги. На той час до товариства «Спартак» входило 483 фабрично-заводських і місцевих комітетів профспілок підприємств (установ і навчальних закладів області із загальною кількістю 53 тисячі чоловік). Окрім міста Херсона, товариство мало 131 колектив фізкультури, що розташовані в мі-

сі Нова Каховка, Каховському, Бериславському, Генічеському, Скадовському, Цюрупинському і Голопристанському районах [38, арк. 12, 12 зв.].

У середньому в цей період товариство підготовлювало до 10 нових майстрів спорту, біля 100 спортсменів першого і понад 3300 – масових розрядів серед членів колективів фізкультури в сільській місцевості. Вагомий внесок у розвиток фізкультурного руху внесли спортивні колективи Бериславського педучилища, спецрадогоспу «Херсонський», Чорнобаївського осередку товариства та інші [39].

У цілому ж треба відзначити позитивний досвід майже п'ятдесятирічної участі крупних ДСТ країни у розбудові фізкультурно-спортивної роботи в сільській місцевості на Херсонщині. При всіх негативних показниках у роботі, саме завдяки керівництву і громадським тренерам та інструкторам було сформовано спортивну базу в сільській місцевості, яка подекуди існує і досі.

Велику роботу в цьому напрямку вели профспілкові організації і галузеві Бюро фізкультури і спорту зокрема, що були створені в основному при всіх районних радах профспілок протягом 1950-1965 рр. [40] Сутність роботи бюро фізкультури в сільській місцевості дещо відрізнялась від міських. Сільські та районні осередки керувалися своїми нормативними документами, що дещо відрізнялися специфікою фізкультурно-спортивної роботи. Особливу роль відводили контролюючим органам, на районних та обласному бюро фізкультури регулярно заслуховували звіти профспілкових і фізкультурних організацій, представників керівництва підприємств та організацій щодо розвитку масово-оздоровчої та спортивної роботи серед колективів трудящих. Починаючи з 1965 року, обком профспілок почав проводити самостійно спартакіади з видів спорту та осінній комсомольсько-профспілковий крос. Ці заходи ретельно готувало бюро, були продумані засоби заохочення переможців та активу. Результати такої роботи неодноразово відзначалися республіканським профспілковим керівництвом. В плані масовості профспілкові сільські спартакіади постійно прогресували: у першій спартакіаді взяло участь 11 колективів загальною кількістю 2100 чоловік, а у фіналі кросу помірялись силами 582 робітники і службовці 15 районних профспілкових осередків фізкультури; через два роки в спартакіаді брало участь понад 5000 членів сільських профспілкових колективів фізкультури. Не випадково, що в обласних сіль-

ських спартакіада та сільських спортивних іграх УРСР першість була за ДСТ «Спартак»: серед обкомів профспілок спартаківці майже завжди виявлялись найсильнішими з усіх видів спорту і займали найвищі місця [41].

Окрім профспілкових організацій, велику допомогу сільському фізкультурно-спортивному руху надавали радянські і комсомольські організації, керівники підприємств та організацій тощо. Зв'язок між громадськістю району та спортивними організаціями найкраще було налагоджено у Каховському районі. Фактично тільки в селах цього району було започатковано, а згодом розвивалися групи здоров'я у колгоспах та МТС.

В Новотроїцькому районі за підтримки районної ради профспілок районним комітетом у справах фізкультури та спорту в 1976 році було побудовано один із кращих у республіці сільський спортивний комплекс «Старт» [42, с. 11-12]. На шести гектарах комплексу було побудовано футбольне поле, бігові доріжки, легкоатлетичні сектори, відкритий плавальний басейн, стрілецький тир та спортивні майданчики. Унікальність комплексу полягала в тому, що вперше було змінено практику передачі спорткомплексу на баланс ДСТ «Колос», що внесло свої корективи в фізкультурно-спортивну роботу районного центру. В 1984 році було організовано регулярний підвіз спортсменів із навколишніх сіл на тренування.

Окрім масових видів спорту, на сільські спортивні товариства, клуби та колективи фізкультури Комітетом у справах фізкультури та спорту СРСР були покладені функції розвитку олімпійських видів спорту. Рішенням Ради в 1958 році було затверджено перелік видів спорту обов'язкових для культивування в сільських колективах фізкультури, насамперед це плавання, спортивна гімнастика та футбол.

Уже в 1962 році своїм рішенням Рада спортивних товариств і організацій значно розширила обов'язкові види спорту для сільської місцевості, додавши до існуючих вільну боротьбу, бокс, веслування і особливо легку атлетику [43, с. 16].

Подібне значення для фізкультурно-спортивного руху мали постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «О дальнейшем подьеме массовости физической культуры и спорта» (1981 рік) [44]. Основним завданням цих постанов було введення занять фізичними вправами, туризмом та спортом у щоденний побут кожного громадянина, в тому числі й у життя кожного сільського мешканця [45].

Завдання, поставлені перед сільським господарством на травневому (1982 р.) Пленумі

ЦК КПРС, стосувалися і розвитку фізкультури та спорту на селі. Головним було визначено завдання зосередити увагу на поліпшенні масової фізкультурно-спортивної роботи у колгоспах і радгоспах, а також у знову створюваних районних аграрно-промислових об'єднаннях. Вперше при плануванні й організації роботи в колективі фізкультури було враховано специфіку сільського життя, особливості трудового ритму в рільництві і тваринництві. Ради ДСТ і колективів фізкультури разом із керівниками господарств мали домагатися, щоб фізкультура була нерозривно зв'язана з виробництвом, служила могутнім засобом поліпшення фізичного загартування людини, готовності його до високопродуктивної праці відповідно до існуючих вимог [46, с. 304].

Для того, щоб наблизити фізичну культуру до сільських жителів методична рада ДСТ «Колос» видала в квітні 1982 року низку нормативних документів, у котрих основний наголос у масовій спортивній роботі робився на виробничу бригаду. Саме цей основний трудовий осередок мав стати й основним осередком фізичного виховання. Досвід передових господарств області довів, що при колективному характері праці бригадна форма організації фізкультурної роботи може бути досить ефективною. Найкращим прикладом модернізації спортивної бази села можна вважати колектив фізкультури Ольгівської птахофабрики Бериславського району. Починаючи з другої половини 1970-х років, із рядового колективу фізкультури він перетворився на організаційно міцну спортивну організацію [47, с. 64-65].

Серйозні недоліки у розвитку фізичної культури на селі, на які було звернуто увагу у вересневій (1981 р.) постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, багато в чому пояснюються тим, що сільські ДСТ і спорткомітети слабко використовували свої можливості для організації масової роботи безпосередньо в колгоспах і радгоспах. Певною мірою ці недоліки були викликані роз'єднаністю сільських ДСТ, відсутністю єдиного всесоюзного товариства, що ускладнювало координацію роботи з фізичного виховання працівників колгоспів і радгоспів у масштабах країни.

Визнаючи недоліки роботи на селі, за рішенням ЦК КПРС й уряду було створено єдину спортивну організацію. Відповідно до розробленого Центральним Комітетом КПРС і урядом плану мали створюватися більш сприятливі умови для підготовки фахівців з фізичної культури для села. За даними, наведеними головою Ради ДСТ «Колос»,

з усіх штатних працівників товариства більше половини не мало фізкультурної освіти [46, с. 311].

Новим етапом розвитку сільського фізкультурно-спортивного руху стало запровадження культурно-спортивних комплексів (КСК) – нової організаційної форми роботи, що поєднувала зусилля культурно-просвітніх, спортивних установ для більш ефективного проведення спільних заходів, здійснення комплексного підходу у вихованні трудящих, організації їхнього змістовного дозвілля, більш повного і раціонального використання матеріальної бази і кадрів цих установ. Варто зазначити, що комплекси, котрі поєднували роботу клубів, стадіонів, бібліотек, спортивних залів, кінотеатрів, інших установ культури і спорту, з'явилися одночасно в різних районах країни, і насамперед у сільській місцевості.

Як правило, КСК створювалися в масштабах району, міста, району в місті, селища, села рішенням виконкому районного, міського, районного в місті, селищної, сільської Ради народних депутатів. В окремих випадках рішенням виконкому відповідної Ради народних депутатів КСК міг бути створений на базі установ культури і спорту територіально віддаленого великого підприємства.

Керівництво КСК виконувало роль координаційної ради. Так, до координаційної ради Голопристанського районного культурно-спортивного комплексу (Херсонська область) входили представники партійних, державних і господарських органів, профспілкових, комсомольських та інших громадських організацій, керівники культурних і спортивних установ, об'єднаних КСК. Очолював координаційну раду заступник голови Голопристанського райвиконкому.

Рада зуміла створити чітко працюючу систему діяльності всіх установ і відомств, що мають культурно-спортивну базу. Робота культурно-спортивного комплексів Херсонщини (Новокаховського міського, Голопристанського районного та Ольгівського сільського та ін.) здійснювалася на основі єдиного планування [48, с. 34, 36]. Головна увага координаційної ради КСК зосереджувалася на своєчасній і якісній підготовці й проведенні спільних заходів, особливо в період всенародних і професійних свят, політичних і господарських кампаній, літнього і зимового відпочинку трудящих і дітей, на створенні сприятливих умов для розвитку самодіяльної художньої творчості, аматорських об'єднань і клубів по інтересах і масової фізкультурно-оздоровчої роботи.

Подібна практика роботи багатьох КСК була закріплена в «Типовому положенні про культурно-спортивний комплекс», схваленому Міністерством культури СРСР, ВЦСПС і Комітетом у справах фізкультури і спорту при Раді Міністрів СРСР у квітні 1985 року [49, с. 124].

Згідно з цією типовою програмою, КСК почали працювати у сільській місцевості Херсонщини із 1985 року і закінчили своє існування у 1991 році, а в деяких колективах існували до 1992-1993 років [50, арк. 56].

Оцінюючи вплив КСК на розвиток фізкультури та спорту в сільській місцевості, Рада Облспорткомітету, а пізніше і створеного в 1987 році ВДФСО профспілок, відзначали ефективність роботи комплексу. У звіті ДСТ «Колос» за 1986 рік наводяться дані про збільшення кількості колективів і членів колективів фізкультури саме у тих населених пунктах де активно діяли культурно-спортивні комплекси [51, с. 61]. У той же час у районах області, де фізкультурна робота велась в системі ВДФСО, констатовано зменшення кількості колективів фізкультури і членів цих колективів [52, с. 11].

Як відомо, фундамент фізкультурного руху колишнього СРСР, в тому числі й України, починаючи з 1930-х років будувався, в основному, на діяльності виробничих колективів фізкультури. Таким чином здійснювалась реалізація комуністичної концепції – міцно поєднати виробництво з життям людини, зробити сферу фізичної культури та спорту складовою частиною виробничого процесу.

Ідея підвищити рівень сільськогосподарського виробництва до рівня промисловості була покладена в основу фізкультурної роботи усіх підприємств (змагання, підготовка значкистів ГПО, огляди-конкурси тощо). Суттєві особливості сільського життя (сезонність праці, демографічний склад) вважалися перепоною на шляху подолання різниці між містом та селом. Явища справжньої ініціативної, відповідної інтересам селян фізкультурної роботи, підтримки зацікавленості до фізкультурного дозвілля були, як правило, результатом діяльності окремих талановитих організаторів сільського господарства. По суті, тільки ознаки справжнього руху мали кампанії проведення фізкультурних заходів під час свят та подій загальнокультурного характеру.

Таким чином, в Україні впродовж тривалого часу формувалися умови й можливості для створення нових центрів сільського фізкультурного

руху, керованого й підпорядкованого з точки зору досягнення конкретних ідеологічних завдань. Організаційно-методична структура та стиль керівництва забезпечували відтворення досягнутого рівня фізкультурно-масової роботи.

Криза соціалістичної системи, політичної та адміністративної влади колишнього СРСР, здобуття Україною статусу самостійної держави вимагають нових підходів у розвитку усього фізкультурно-спортивного руху, в тому числі у сільській місцевості, де перипетії перехідного періоду протікають більш гостро. У нещоданьому минулому реальні зміни на краще в організації фізичної культури та спорту серед сільського населення забезпечувалися не стільки офіційними постановами, скільки особистими намірами та зв'язками ініціативних керівників. Правові документи (переважно партійні постанови) мали характер нормативних рекомендацій і мали не стільки юридичну, скільки ідеологічну силу. Значна увага та підтримка надавалася програмам розвитку результативного, престижного для країни спорту.

Після кількох невдалих спроб реформувати керуючі органи в сфері сільського спорту, що не дали відчутного результату, у новітній період спільною Постановою Колегії Державного агропромислового комплексу України, Державного комітету України з фізичної культури і спорту та Президією ЦК профспілки працівників АПК України 12 червня 1990 року прийнято рішення про створення фізкультурно-спортивного товариства «Колос» АПК України [53, с. 17].

У соціалістичному минулому загальнодержавні вказівки щодо розвитку масової фізичної культури у сільській місцевості мали заідеологізований характер. Не завжди об'єктивні умови – національні, культурні особливості й традиції українського села – майже не враховувалися. Сьогоднішня ситуація у нашій державі вимагає сучасного та критичного підходу до стану справ у визначенні пріоритетів фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи у сільській місцевості. Таким чином, розв'язання будь-яких наукових і організаційно-методичних чи концептуальних методологічних проблем потребує детального історичного аналізу. Сільський фізкультурно-спортивний рух в Україні та на Херсонщині зокрема впродовж другої половини ХХ століття пройшов складний шлях, окремі здобутки якого варто використовувати, розвиваючи сучасну фізкультурно-спортивну галузь.

Джерела та література

1. Диновский Д.Н. Содержание и методика организации физкультурной работы в культурно-спортивном комплексе: Автореф. дис.канд. пед. наук:13.00.04 / Д.Н. Диновский; КГИФК. – К., 1988. – 22 с; Кухтій А.О. Організаційні основи розвитку фізкультурно-спортивного руху в Україні впродовж ХХ століття: Автореф. дис... канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02 /А.О. Кухтій; Львівський держ. інст-т фізичної культури. – Львів, 2002. – 20 с.; Бунчук М.Ф. Основные этапы развития физической культуры в колхозах Украинской ССР (в годы довоенных пятилеток): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04/М.Ф. Бунчук; ГЦОЛИФК. – М., 1954. – 15 с.; Суник А.Б. Становление и развитие в СССР истории физической культуры как науки (1917 - середина 80-х годов): Дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / А.Б. Суник; ГЦОЛИФК. – М., 1988. – 568 с.
2. Державний архів Херсонської області (далі ДАХО) ф. 2004, оп. 1, спр. 45, арк. 16.
3. ДАХО ф. 2004, оп. 1, спр. 50, арк. 34-36.
4. ДАХО ф. 2004, оп. 1, спр. 45, арк. 32.
5. Токарев М.И. Из истории сельского физкультурного движения // Физическая культура и спорт на селе: Материалы первой Всесоюзной научно-практической конференции. – М., 1974. – С. 100-106.
6. ДАХО ф. 2004, оп. 1, спр. 52. – Арк. 23.
7. Касьяненко Ф. «Колос» – як все починалось // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1969. – 8 вересня.
8. ДАХО ф. 2004, оп. 1, спр. 28, арк. 44.
9. Войтюк Т. Резерви „Колоса” // Старт. (Київ) – 1970. - №1. – С. 32-38.
10. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі ЦДАВО). ф. 5091, оп. 1, спр. 309, арк. 19.
11. ЦДАВО ф. 5091, оп. 1, спр. 3163, арк. 16.
12. ЦДАВО ф. 5090, оп. 3, спр. 1092, арк. 129.
13. Бондаренко В. Де ж масовість? // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1987. – 30 грудня.
14. Буренко Г. Королева не в пошані // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1989. – 20 грудня.
15. Горностаєв В. Облспорткомітет активізує роботу // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1983. – 11 грудня.
16. Горностаєв В. Свято здоров'я, сили і краси // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1983. – 7 січня.
17. Григор'єв О. Фізкультура? Не тільки екскурс в історію // Спортивна газета. (Київ) – 1968. – 13 березня.
18. Романюк І. У колективах фізкультури. Масовість плюс результативність // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1990. – 21 березня.
19. ДАХО ф. 2004, оп. 3, спр. 128, арк. 46.
20. Крупіца О. Старт для „галочки” // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1982. – 5 листопада.
21. ДАХО ф. 3876, оп. 1, спр. 2, арк. 118.
22. ЦДАВО ф. 5091, оп. 1, спр. 295, арк. 77.
23. ЦДАВО ф. 5091, оп. 2, спр. 2309, арк. 49.
24. Горностаєв В. Шлях до здоров'я тасили // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1987. – 8 серпня.
25. Грищенко Е. Пропаганду фізической культуры и спорта – на уровень современных требований. Из опыта работы коллективов физической культуры в Новотроицком районе Херсонской области. – Херсон: Облполиграфиздат, 1983. – 64 с.
26. Крупіца О. Стадіони на вулицях // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1982. – 15 вересня.
27. Іванов І. Дві золоті медалі завоювали херсонці! // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1980. – 3 серпня.
28. Уваров В.Н. Правовое положение комитетов по физической культуре и спорту // История, социология, организация и управление физкультурным движением / М-во высш. и средн. спец. образования Казахской ССР; КазИФК. – Алма-Ата, 1973. – Вып. 1. – С. 28 – 39.
29. Гайдай І. Діє нова всеоюзна... // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1969 р. – 24 липня.
30. Чмикін М. А починали у Генічеську з фіззарядки // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1987. – 22 квітня.
31. Социальное переустройство села и физкультура // Советский спорт. Москва, 1982. – 11 июня.
32. Горов В. Як стати «перспективними». Фізкультура і спорт у глибинних районах // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1978. – 27 грудня.
33. ЦДАВО ф. 5090, оп. 3, спр. 358. – Арк. 18-19.
34. Макаров Г. Голобородько О. Втрачене лідерство. Стиль роботи спорткомітету // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1978. – 18 листопада.
35. Харабуга Г.Д. Принцип партийности в преподавании истории физической культуры и спорта // Теория и практика физической культуры. – 1979. - № 9. – С. 49-51.
36. Бака М.М. Спортивне п'ятиріччя України. – К., Здоров'я, 1980. – С. 16.
37. Соколов В.А. Ситник В.А. Некоторые особенности управления физической культурой

и спортом в районе // Теория и практика физической культуры. – 1979. - № 1. – С. 45-49.

38. ДАХО ф. 3876, оп. 1, спр. 80. – Арк. 12-12зв.

39. Степанов В. Горизонти Чорнобаївки // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1978. – 6 грудня.

40. Рудаков Ю. Зміцнювати зв'язок з колективами фізкультури // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1963. – 11 січня.

41. Кабанов І. Третій пленум Облспортсоюзу // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1968. – 1 лютого.

42. Бака М.М. Теоретико-методическая концепция управления системой развития массовой физической культуры и спорта на Украине // Физическая культура и здоровый образ жизни: социально-экономические и организационно-управленческие проблемы физической культуры и спорта: Всесоюз. науч.-практ. конф. – М., – 1990. – С. 11 – 12.

43. Грищенко Е. Пропаганду физической культуры и спорта – на уровень современных требований. Из опыта работы коллективов физической культуры в Новотроицком районе Херсонской области. – Херсон: Облполиграфиздат, 1983. – С. 16.

44. Шарабанов В. Знайомтесь: Станіслав футбольний // Наддніпрянська правда. (Херсон). – 1982. – 14 серпня.

45. Савицкий П.Ф. Массовое физкультурное движение в Украинской ССР. – К.: Здоров'я, 1983. – С. 63.

46. О дальнейшем подъеме массовости физической культуры и спорта в Украинской ССР. Постановления Центрального комитета компартии Украины и Совета Министров Украинской ССР от 16 октября 1981 г. №518 (СП УССР, 1981 г., №11, ст. 82) // Свод законов УССР, том 3. стор. 289-317.

47. Трофим'як Б.Є. Фізична культура і спорт в Українській РСР. – Львів: Вища школа. Видавництво при ЛДУ, 1987. – С. 64-65.

48. Лейко П. Урок географии. [Организация спортивной работы в селе Ольговка Бериславского района Херсонской области.] // Массовая физкультура на селе. (Киев) – 1986. С. 34-40.

49. Евтушок Ю.Н. Современные проблемы и пути перестройки и совершенствования управления массовой физической культурой / Ю.Н. Евтушок // Физическая культура и здоровье: Сб. науч. тр. – К., 1988. – С. 122 – 130.

50. ЦДАВО ф. 5090, оп. 1, спр. 1813, арк. 56.

51. Аристова Л.В., Шпилько С.П. Физическая культура: отрасль в новых условиях хозяйствования. – М.: Экономика, 1991. – 144 с.

52. Галин П. Культурно-спортивные комплексы – Москва: Физкультура и спорт, 1987. – 61 с.

53. Комплект документов по организации и деятельности малых предприятий в сфере физической культуры и спорта / Сост. В.Н. Артышевский – К., 1991. – С. 17.

Сергей Никитенко

Развитие физкультурно-спортивного движения среди сельского населения Херсонской области (1944-1991 гг.)

В статье проанализированы этапы развития физкультурно-спортивного движения на Херсонщине в 1944-1991 гг. Рассматриваются основные направления деятельности местных органов управления физической культурой и спортом, местных органов власти и общественных организаций в сфере физкультурно-спортивной работы в сельской местности. Проанализированы последствия возникновения и деятельности добровольного сельского спортивного общества и его влияние на развитие физической культуры в селах Херсонской области. Проанализирована специфика нормативно-правового обеспечения деятельности сельских коллективов физкультуры.

Ключевые слова: физкультура, спорт, Херсонщина.

Serhiy Nikitenko

The development of sports movement among the rural population of the Kherson region (1944-1991)

The article analyzes the stages of the sports movement in the Kherson region in 1944-1991 he was considered the main activities of local government in physical culture and sports, local authorities and Governmental Organization in the field of sports of the countryside. Analyzed the effects of voluntary activity and rural sports society and its impact on the development of physical culture in the villages in Kherson region. The specific regulatory framework of rural collectives of Physical Education.

Key words: exercise, sports, Kherson region.